

Трудът на Ганка Найденова постига в значителна степен изследователската си задача. Той поставя по нов, не винаги сполучлив, но интересен начин открити и неот-

крити въпроси пред нашето литературознание и с това вече сам очертава една перспектива.

Светозар Цонев

НОВА КНИГА ЗА РУСКО-БЪЛГАРСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ

Подобни книги за литературните взаимоотношения събуждат у читателя понякога противоречиви мисли и оценки, защото твърде често в тях преобладава описателството, робското преклонение пред фактите, а безкрилата емпирична регистрация на документи, сами по себе си ценни, понякога заменя изследователското мислене на литературния историк. Нерядко изучаването на своеобразието на литературния процес в националните литератури или на самобитността на отделните художници на словото отстъпва място на еkleктическото уподобяване и типологизиране на разнородни художествени явления и писатели.

В книгата на съветския българист Витали Злиднєв „Извори на дружбата“ се чувства обаче определен стремеж по-детайлно, по-задълбочено и научно по-точно да се подходи към сложните проблеми на литературните взаимоотношения. Забелязва се верен усет към спецификата на художествените явления във всяка национална литература и опит теоретически да се осмислят някои проблеми, свързани с литературните взаимовръзки и влияния.

Книгата, която съдържа седем очерка, е плод на дългогодишни изследвания на взаимоотношенията между руската, съветската и българската литератури. В първия очерк „Някои общи въпроси“, като използва достиженията на литературната наука в тази област, авторът прави опит теоретически и методологически да осветли различните страни на проблема за литературните взаимоотношения. Отправна мисъл на изследователя е: вътрешните исторически и преди всичко художествени процеси във всяка национална литература обуславят възприемането на едни или други, естетически и художествени ценности от друга култура. Тези идеи или художествени принципи са били необходими на литературния процес, за да се развият породилите се нови тенденции в него, да се обогати художествената практика на писателите. Или както забелязва великият Гюте, в опита на другите художници може да види по-добре собствените си национални художествени проблеми. От това плодотворно методологическо положение произтича на-

стойчивата необходимост да се изучава по-задълбочено своеобразието на литературния процес във всяка национална литература, винаги конкретно-исторически да се подхожда към спецификата и конкретните прояви на взаимните връзки между отделните култури.

Авторът вярно изтъква в тази връзка, че в историята на всяка национална литература взаимните влияния се проявяват по различен начин през отделните исторически периоди. Като приема тезата на съветския изследовател на източни литератури Н. И. Конрад, че влиянието върху цялостния художествен процес е по-интензивно в периоди на големи обществени промени, В. Злиднєв илюстрира това с историята на руско-българските литературни взаимоотношения. Според него, в зависимост от подема на революционното движение три са етапите, в които се засилват взаимовръзките: първият — през 40—70-те години на миналото столетие, когато се формира нашата национална литература; вторият — в началото на 20-те години, когато се забелязва възходът на пролетарската литература и се утвърждава методът на социалистическия реализъм; третият — от началото на Девосетемврийската революция до днес.

Може би тук авторът следваше по-обстойно и по-аргументирано да обоснове своята концепция и с наблюдения върху други литературни взаимовръзки.

Недостатъчната убедителност, която поражда у нас подобно гледище, се получава и от това, че не се детайлизира характерът на влиянието през отделните периоди. Струва ни се, че през годините на революционните промени взаимовлиянията на една литература с друга действително се ускоряват, защото писателите търсят нови форми и естетически принципи, дори вземат цялостни образи и художествени решения, за да осмислят естетически измененията в обществено-политическия живот. А това ги отправя преди всичко към чуждестранния художествен опит, тъй като нямат свой. И то към онзи, който най-адекватно би отговорил на задачите и времето. Когато след това литературата създаде своя традиция, тя усвоява влиянието не така интензивно. То повече е резултат на индивидуални художнически предпочитания. Ако при първия случай въздействието е насочено към възприемане на общи принципи, в годините на „еволюционното развитие“ на

В. Злиднєв. Извори на дружбата, С., 1969, 370 стр.

обществено-политическия живот то е овладяване на различни художествени форми и отделни индивидуални стилове.

Нека си спомним като пример значението на съветската литература за нашата следветовестемврийска революция. Първите години след историческите промени нейното въздействие бе повече да формира в условията на социалистическото изграждане новото световъздействие на всеки български писател и да ускори цялостното направление на националната ни литература — овладяване принципите на социалистическия реализъм. През втората половина на 50-те и 60-те години влиянието се усеща не така интензивно и масово. Но същевременно то се трансформира и задълбочава, защото има за цел да обогати общите принципи с нови форми и новаторски решения. Всичко това модифицира и интереса на писателите. Погледът вече е обърнат не към цялата съветска литература, а към ония индивидуални стилове и методи на отделни съветски автори, които импонират на тяхната индивидуалност.

Тия разсъждения ни навеждат на мисълта, че може би тук авторът на книгата заслужава да анализира по-богат фактически материал, за да докаже убедително своята теза.

В. Злиднев по-нататък изяснява различните аспекти, типове и форми на литературните взаимоотношения. Той намира, че те могат да се проявяват и в плана на „възприемането на отделни художествени форми, и в усвояването на определени естетически принципи“. И тук изследователят предупреждава, че формите и типове на литературно влияние се предопределят от вътрешните национални процеси през различните исторически периоди. Всяка национална литература възприема онзи художествен опит, който съответствува на нейните тенденции в определено време. Затова, подчертава В. Злиднев, културните връзки се видоизменят, обхващат по-широк кръг писатели — в едни периоди едни в други — нови, довеждат до раждане и развитие на нови литературни жанрове, обогатяват идейно и художествено националната литература.

Не бива да се забравя, че значимостта се определя и от художествената традиция, от художествените завоевания в дадена национална литература. Влиянието например на руската и френската литератури върху някои по-малки култури от типа на нашата между другото трябва да се търси и в този факт, че те имат богати художествени традиции и големи творчески личности.

В. Злиднев в следващите редове характеризира типове литературни връзки. По своя характер те биват контактни и историкотипологични. Според него, при изследването на контактните взаимоотношения трябва да се различават: „а) въздействието (или възприемането) на определени обществени идеи; б) възприемането и усвояването на определени творчески принципи; в) възприемането

на отделни художествени средства, прийоми, мотиви.“

Авторът правилно въстава срещу гледната на някои съветски изследователи, които дият причините за типологичната общност на художествените явления в различни национални литератури само в историческото сходство, а забравят специфичните, художествените закономерности, които предопределят по същество пораждаването на едни и същи тенденции в световния литературен процес.

Спряхме се по-определено върху теоретикометодологическите проблеми, които авторът засяга в първия очерк, защото намираме редица мисли за плодотворни, заслужаващи вниманието на литературната общественост. Тези принципи и този методологически подход изследователят прилага в конкретните изследвания върху литературните взаимоотношения между руската и българската литература. Това особено проличава в очерка „Октомврийската революция и литературния процес в България“. Макар В. Злиднев да не разглежда първи тази тема, с една прецизност и конкретност той е показал ролята на октомврийските идеи в новите исторически условия на революционния подем у нас за нашата литература — за творческата еволюция на някои писатели, за модификация на литературните течения, за утвърждаването на нови теми, литературни жанрове и художествени принципи.

Идеите на Октомври са въздействували върху съзнанието на нашите писатели непосредствено и чрез революционния процес в България, възприемали са се и чрез съветската литература. Като се позовава на изказването на редица български поети и белетристи, В. Злиднев стига до заключението, че тези идеи са били източник за творческо вдъхновение на честните художници на словото. Затова проблемата за октомврийската литература има важно теоретическо, методологическо и историколитературно значение.

Авторът е съсредоточил най-напред своето внимание върху ролята на октомврийските революционни идеи за развитието на литературните течения. Благоотворно е влиянието на революционното движение вътре в страната и творческото въздействие на съветската култура за възхода на групата на пролетарските писатели (Д. Полянов, Хр. Смирненски, К. Колявков). Именно сега се утвърждават принципите на социалистическо-реалистическо изкуство, чийто талантлив родоначалник става Хр. Смирненски. И в творчеството на писателите-реалисти се забелязват нови елементи. Угаснал е националистическият пристъп, изкуството поддържан през време на войната. Сега майстори на словото от общодемократическото направление (Г. П. Стамагов, Елин Пелин, А. Страшимиров) подлагат на унищожителна критика обществените и нравствените устои на буржоазното

общество. Много точно е видяна ролята на съветската поезия (А. Блок и Вл. Маяковски) за преодоляване декадентството у Христо Ясенев, Гео Милев, Емануил Попдимитров.

Гражданските и естетическите идеали на бошинството български писатели са били обрнати към новия свят, към новата съветска литература. Развитието на новите идеи и принципи в прогресивната ни национална литература е предизвикано от естетическото овладяване на съветския опит. В естетически план авторът вижда този възход и като обогатяване с нови художествени изразни средства. „По-богати са станали — пише той — изобразителните средства в поезията (революционна символика, експресия на изрза, ритмика на движението и порива), изменил се е характерът на нейното съдържание. Поетите започват по-често да се обръщат към изобразяване борбата на народните маси, към най-важните проблеми от националната история.“

С подема на революционното движение, изтъква изследователят, в българската литература властно навлиза темата за Октомврийската революция, по-голяма широта придобиват идеите на пролетарския интернационализъм, основаващи се на развитието на българо-съветската взаимност. Вдъхновените стихотворения на Хр. Смирненски за Съветска Русия, за Москва, за Червената армия по новому интерпретират старата тема за българо-руската дружба и стават ядрото на социалистическото светоусещане на поета, спомогат за формиране метода на социалистическия реализъм у нас. Заедно с това големият интерес към революционните процеси и към поезията в Русия предизвикват създаването на новаторски произведения в литературата ни („Септември“ на Гео Милев).

Изследователското начало на автора се проявява и в това, че той не схематизира влиянието на Октомврийската революция върху нашия национален художествен процес, а показва как се трансформира тази тема през втората половина на 20-те и 30-те години в прогресивната ни литература. Ако в началото на 20-те години темата за Октомври е изразена като поетичен възторг от събитията в Русия, по-късно тя се модифицира като тема за Съветския съюз. Затова сега постиженията — икономически и културни — на великата социалистическа страна са обект на редица документални очерци, които разширяват границите на жанровете, внася се и по-голяма широта в националната ни проза. В поезията пък се прославя трудът на съветските хора, геройските подвизи на съветските деца. Появяват се стихове, посветени на А. Пушкин, М. Горки, като изразители на напредничавите идеи на руския народ. В образа на лирическия герой се възплащават сега не само прогресивните идеали на българската революционер, но и чертите на бореща-интернационалист, на когото са скъпи завоеванията на социалистическата революция в Русия. Така вътрешно националната тема става немислима без

идеите на Октомври, като самата тема за Съветския съюз се видоизменя, за да стане съставна част от идейното формиране на националните образи на комунистите в литературата („Селкор“ от Г. Караславов, „Село Борово“ от Кр. Велков). Темата за Октомврийската революция, заключава авторът, органически враства и обогатява вътрешния национален художествен процес.

Очеркът „Руско-българските литературни връзки 1918—1944 г.“ насочва читателя към новите качествени особености при възприемането на руската литература в България, предизвикани от измененията в литературния живот след Първата световна война. Като изследва разнообразните връзки на българските писатели с руските и съветските художници, В. Злиднев доказва, че нашите пролетарски писатели проявяват по-голям интерес към пролетарските съветски поети от Пролеткулта и „Кузница“. Те са превеждали техните произведения, а по-малко внимание са отделяли на класическата руска литература. Писателите от реалистичните течения живеят с изтъкнатите писатели на руската класика и били неутрални към съветската литература. Поетите-декаденти пък се занимават с творчеството на руските символисти — В. Брюсов, А. Блок и др., следейки за тяхната творческа еволюция. Те първи се заинтересували от творчеството на В. Маяковски.

През периода на 30-те години, говори В. Злиднев, съществено се изменя и отношението към съветската поезия. Кръгът на авторите се разширява. Революционните поети обръщат сега по-голямо внимание на Вл. Маяковски, Е. Багрички, А. Безименски, А. Жаров, С. Есенин, Н. Тихонов, М. Светлов и др.

Друга отличителна черта на руско-българските литературни отношения, както изтъква авторът на книгата, е, че към творбите на съветските писатели повишен интерес се проявява от писателите-демократи Ст. Загорчинов, Й. Йовков, К. Константинов, Е. Багряна, А. Страшимиров и др. „В този факт — развива своята мисъл В. Злиднев — следва да се види не само нарастващата популярност на съветските книги, но и вътрешната потребност на самата българска литература, стремяща се към различни форми на реалистичното изкуство. . . В това стремително развитие на новите форми, жанрове, художествени принципи писателите се опират както на националния опит, така и на достиженията на съветската литература.“

Новото е, че заедно със съветската литература се търси и художественият опит на руската класика, към която вече се обръщат не само писателите-демократи, но и художниците социалистически реалисти.

Навсякъде, когато В. Злиднев изследва влиянието на руската литература в междувоенния период, показва как то се определя в зависимост от вътрешните исторически

закономерности и художествени особености на литературния процес.

Интересното в очерка „Г. Бакалов и неговата роля за разпространението на руската съветска литература“ е това, че авторът убедително, като се позовава на новооткрити в архивите документи, показва етапите на еволюцията в обществените и естетически възгледи на Г. Бакалов под влиянието на руската култура и руската естетическа мисъл. Първо, той смята, че преодоляването на вулгарно-социологическото разбиране за изкуството у Г. Бакалов започва не през 1932 г., а значително по-рано. Този преход се извършва като движение от идеите на Г. В. Плеханов към идеите на В. И. Ленин. Второ — неправилните естетически възгледи на големия български марксист се проявяват до 30-те години не толкова в теорията и не в неразбиране характера на социалистическото изкуство, а преди всичко в недооценка значението на писателите-демократи, тяхната роля в нашата литература през 20-те години. И на тази основа се проявява нихилизмът към българското литературно наследство. Трето, от Лениновото наследство Г. Бакалов най-напред усвоява онези трудове, които разглеждат тактиката и стратегията в революционната борба, философските съчинения, а едва по-късно естетическите възгледи на Ленин.

Изменението в естетическите възгледи на Г. Бакалов, пише В. Злиднев, оказва влияние и върху оценката на редица писатели от руската класика и българското литературно наследство.

През ранния период, когато авторитетът на Г. В. Плеханов е бил непокланит, Г. Бакалов твърде опростено и схематично-социологически тълкува творчеството на колосите на руската литература А. С. Пушкин и Л. Н. Толстой. В художественото дело на Н. Некрасов той вижда преди всичко заложените в него политически идеи. По-късно авторът на „Руските книги и нашата интелигенция“, „Руското идейно влияние в България“ започва с по-широк естетически подход да оценява и художествената страна в наследството на руските класици. Той вече прави опит да анализира откритията на Л. Н. Толстой и в сферата на художествените принципи, дირи красотата в поезията на Н. Некрасов в дълбочината на чувствата, в полета на въображението.

Г. Бакалов, изтъква изследователят, с радост приема раждането на съветската литература, нейните обновителни естетически идеи и принципи.

Авторът на „Беседи за изкуството“, преводачът на „Какво да се прави?“ от В. И. Ленин, е бил един от първите български литератори, който се е стремил да покаже органическата връзка между руската и съветската литература, естетическите идеи, които новото изкуство в Съветска Русия онаследява и развива.

Г. Бакалов превежда руските пролетарски поети — Н. Гастев, В. Кирилов, възторжено възприема „Дванайсетте“ от А. Блок. През 30-те години той високо цени романите „Железният поток“ от А. Серафимович, „Цимент“ от Ф. Гладков, „Разгром“ от А. Фадеев, „Тихият Дон“ от М. Шолохов, поезията на Вл. Маяковски, Н. Асеев, Д. Бедни и др.

В очерка „Връзките на Л. Стоянов с руската и съветската литература“ авторът проследява ролята на руската и съветска култура за творческата еволюция на българския писател. Плодотворността на тия връзки В. Злиднев прави опит да открие в публицистиката и преди всичко в оригиналното творчество на Л. Стоянов.

Л. Стоянов се интересува от руската класика, а по-късно и от съветската литература, през целия свой живот. Той е преводач, пропагандатор, интерпретатор на творчеството на А. Пушкин, М. Лермонтов, Н. Гогол, Л. Н. Толстой, на В. Брюсов, А. Блок, М. Горки, А. Толстой и др.

В. Злиднев много детайлно проследява модификацията на интересите у Л. Стоянов към едно или друго произведение на руските автори в пряка зависимост от обществено-политическата обстановка и творческа еволюция на нашия писател. Той посочва няколко примера. Така, когато българският прозаик търси отговор на въпроса за съдбата на личността и човешката индивидуалност в буржоазното общество и смисъла на живота и изкуството (в началото на 30-те години), тогава той превежда художествените творби на Ф. Достоевски „Село Степанчиково“, „Записки от мъртвия дом“ и др. В публицистиката на Л. Стоянов също се забелязва през различните периоди нееднакво тълкуване на творчеството на Ф. Достоевски. Ако в началото на 20-те години авторът на „Холера“ зашицава идеалистическите елементи във възгледите на големия руски писател (за това, че всички носят вина, за необходимостта от смирение и морално усъвършенстване), то през 30-те години той вече полемизира с Достоевски, като от морално-етически християнски проблеми преминава върху анализ на социалните противоречия, вместо абстрактния хуманизъм търси хоризонта на действия революционен хуманизъм. Еволюцията във възгледите на Л. Стоянов и естетическите му концепции са показани и върху анализа на преводи („Демон“ от М. Лермонтов), правени през различни периоди и върху повестта „Сребърната сватба на полковник Матов“. В първия превод на „Демон“, извършен през символистическите години на Людмил Стоянов, преводачът засилва символистични изразни средства от арсенала на декадентската безпредметност. Във втория превод, направен в началото на 40-те години, се усеща стремжът към по-реалистични изразни средства, разширяващи образа в естетически план.

Творческото сближение на Л. Стоянов със съветските писатели М. Горки, В. Маяковски и А. Толстой оставя дълбоки следи върху оригиналното творчество на българския писател. Докато В. Злиднев добре доказва с анализа на „Сребърната сватба на полковник Матов“ влиянието на Ф. Достоевски и Л. Н. Толстой, то влиянието на съветските майстори на словото не е изследвано, т. е. с какво те обогатяват оригиналното художествено дело на Л. Стоянов.

В другите два очерка — за А. Златаров и Н. С. Державин — изследователското начало

спада, преобладава документалната фактография.

Няма да сгрешим, ако в заключение на този кратък отзив за голямата книга на В. Злиднев подчертаем още веднъж изследователското търсене, конкретното научно изследване на литературните връзки между руската и българската литература. И затова книгата „Извори на дружбата“, наред с някои други от български автори, насочва в по-вярно русло изследванията в тази област.

Влячко Кунчев